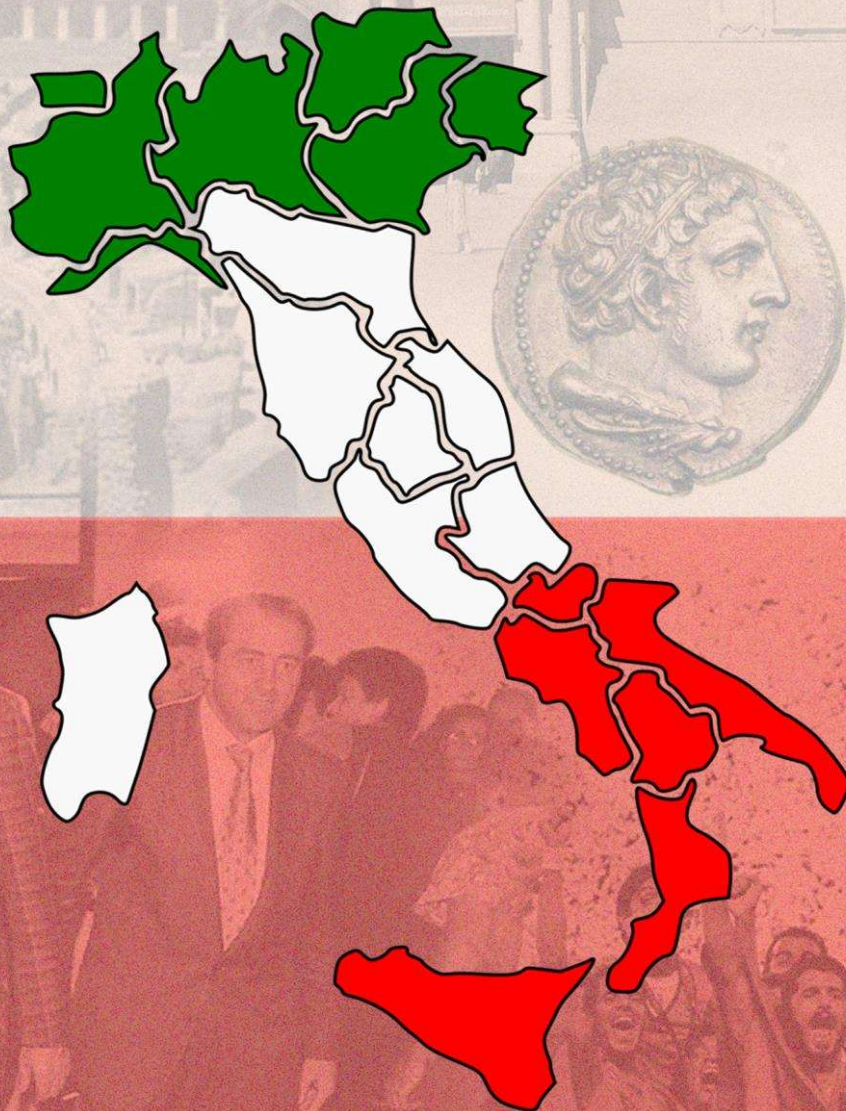

ЕПОХА РІСОРДЖІМЕНТО
В ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ ІТАЛІЇ
колективна монографія

L'ETA DEL RISORGIMENTO
NELLA STORIA E NELLA CULTURA
ITALIANA

За загал. ред. проф. Сабадаш Ю. С.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ЕПОХА РІСОРДЖІМЕНТО В ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРІ ІТАЛІЇ
колективна монографія**

**L'ETA DEL RISORGIMENTO NELLA STORIA E NELLA CULTURA
ITALIANA**

За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш

МАРІУПОЛЬ

МДУ

2018

УДК [94+7](450)«18»
ББК 63.3(4Іта)52-7
Е68

*Монографія рекомендована до друку Вченою радою МДУ
(протокол № 9 від 28.03.2018 р.)*

*Видання здійснене в межах комплексної науково-дослідної теми «Італійська мова,
література та культура: історичні традиції та сучасний стан»
кафедри італійської філології.*

Рецензенти:

Герчанівська П.Е. – доктор культурології, професор завідувач кафедри культурології та культурно-мистецьких проєктів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Драч О. О. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії Київського університету ім. Бориса Грінченка.

Жукова Н.А. – доктор культурології, доцент, завідувач кафедри графіки Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського».

Епоха Рісорджіменто в історії та культурі Італії= l'eta del risorgimento nella storia e nella cultura italiana: колект. моногр. / за загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Маріуполь: МДУ, 2018. – 271 с.

ISBN 978-966-97742-3-1

Колективна монографія присвячена одній з найславетніших сторінок в історії та культурі Італії – Рісорджіменто – епосі боротьби за незалежність та об'єднання Італії в єдину державу.

У монографії розглядаються передумови формування епохи Рісорджіменто, яка аналізується у контексті національно-духовного поступу України в ХІХ–початку ХХ ст., а також досліджуються життя і творчість видатних особистостей, представників різних професій (музиканти, письменники, художники, мовознавці, журналісти та ін.), які своєю творчою самовідданою працею, а інколи й безпосередньо на барикадах, брали участь у боротьбі за об'єднання Італії.

Видання буде корисним для фахівців у галузі історії та теорії культури, історії, естетики, мистецтвознавства, італістики, викладачам ВНЗ та студентам, а також для всіх, хто цікавиться історією і культурою Італії.

ISBN 978-966-97742-3-1

© МДУ, 2018

ІТАЛІЙСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА ПЕРІОДУ РІСОРДЖІМЕНТО

Головною метою діяльності періодичних видань впродовж тривалого періоду об'єднання Італії було вироблення й поширення патріотичних ідей. Один із лідерів часів Рісорджіменто Дж. Мадзіні зазначав: «Газети промовляють до всіх і кожного, говорять з масами та окремими людьми, звертаються до всіх класів, піднімають усі питання... перетинають швидко країну, з якою розмовляють, в яку проникають, яка все поглинає»; «Сьогодні, як ніколи, газети – судді націй. Нації прагнуть правди. В Італії немає такого голосу, який би наважився оголосити її» [1, с. 113]. Так Джузеппе Мадзіні у

30-х роках ХІХ століття висловлював свій ентузіазм щодо газет та особисту впевненість у їх важливості для досягнення патріотичних цілей. Газети й журнали відігравали суттєву роль як свідки економічної відсталості країни та складної політичної дійсності, якій бракувало єдності. Видання прагнули стати посередниками між прогресивними або консервативними ідеями та народними масами, провокувати різні дискусії, які ставали б каталізаторами змін у суспільстві.

Реставрація прагнула відновити старий режим на території Італії, який передбачав би утиски та обмеження через географічну роздільність та соціально-економічну відсталість більшої частини країни. Італія знову була поділена на маленькі абсолютистські держави: Ломбардо-Венеціанську, частину Імперії Габсбургів, герцогство Центральної Італії, Велике герцогство Тоскани, Папську державу, Королівство Обох Сицилій. Єдиною державою, яка мала територіальну цілісність та політичну вагу, було Королівство П'ємонт та Сардинії, яким керувала Савойська династія.

Суспільство залишалось статичним та дуже ієрархічним, за винятком окремих територій, що належали Ломбардії, Венето, Тоскані та П'ємонт. В країні клас буржуазії почав розвиватись із запізненням. Італія через історичні умови була слабкою державою. Це відбилось і на особливостях формування національної журналістики, яка на початку періоду Рісорджіменто

характеризувалась обмеженістю. На той час італійська журналістика об'єднувала недостатньо широку та культурно прогресивну публіку, яка не була здатною жити незалежну й сильну пресу, як це відбувалось в інших країнах.

Після поразки Наполеона повсюди в Італії свобода преси суворо обмежувалась, ще з більшою силою та натиском повернулись привілеї для видань, тобто дозвіл на існування, та цензура. Революційний досвід спричинив поширення так званого вірусу політичної та суспільної «вибухонебезпечності», який сильно лякав представників королівської влади, частина яких загинула в першій половині століття. Ситуацію ускладнювала діяльність церкви, яка була дуже консервативною і з легкістю таврувала як небезпечну кожен ідею, яка хоч трохи зачіпала встановлений порядок та могла його порушити. Італійська журналістика переживала важкий період, хоча ніколи не знала часів розквіту.

Після доби правління Наполеона залишилось багато газет і журналів. У 30-х роках 19 століття у Мілані виходило 15 періодичних видань, у Ломбардії – 22, у П'ємонті – 10, у Тоскані – 6, у Королівстві Обох Сицилій – 24. Але накладі були низькими у порівнянні з іншими країнами Європи та США. У газетах не містилось політичної інформації, заборонялось критикувати дійсність. У кожній державі видавались офіційні газети, які публікувались під контролем та за підтримки влади. В них говорилось про закони, правила, декрети, обов'язки окремих органів тощо. Статті та коментарі були виключно провладними.

У порівнянні з політичною журналістикою, культурна інформаційна сфера була найбільш живою, цікавою та активно розвивалась. Саме на сторінках літературних та наукових журналів набули розвитку ідейні дискусії стосовно економіки, літератури, історії, права, що мали у реальному житті широкий суспільний і політичний резонанс. Прикладом стала відома полеміка між «класиками» й «романтиками», яка мала велике значення для інтелектуального розвитку Італії початку XIX століття. Австрійська влада на території Ломбардо-Венеціанської держави поставила за мету започаткувати

новий журнал, який би об'єднав провідних італійських інтелектуалів та поширив думку про те, що присутність багатьох національностей на території імперії має позитивний характер та вплив. Італійська національна культура мала зображуватись на тлі контрастів і виглядати провінційною, незрілою та неспроможною. Цей журнал був покликаний боротись із новими «небезпечними» ідеями в медицині, економіці, мистецтві тощо.

Для реалізації цього проекту австрійська влада запросила до співпраці найбільш шанованого на той час автора Уго Фосколо, який очолив видання. Але його швидко усунули від роботи, призначивши на його місце Джузеппе Ачербі. Новий журнал отримав назву «Італійська бібліотека або журнал про літературу, науку та мистецтво». Перше число вийшло у 1816 році. В ньому була опублікована відома стаття мадам Де Сталь «Про стиль та користь перекладу». Авторка закликала митців відмовитись від класичних моделей минулого та відкритись новій європейській культурі. Ця робота спровокувала справжню дискусію з прихильниками латинських моделей Боккаччо й Петрарки, Аркадії та Академії делла Круска, які відстоювали культурну автономію країни. Ця лінія отримала продовження в іншому міланському виданні «Миротворець» (італ. «Conciliatore»). Його попередньою назвою була «Берсальєр», але її швидко змінили, бо вона б одразу привернула увагу влади. А назва «Миротворець» вказувала на поміркованість поглядів і настроїв. Серед ідейних засновників видання були представники високоосвіченої аристократії та кращої прогресивної ломбардської культури: від фізиків до юристів та письменників. Цей журнал називали також «блакитним листком» через колір паперу, на якому його друкували. З періодичністю раз на два тижні «Миротворець» збирав на своїх сторінках кращі здобутки ломбардського Просвітництва стосовно тем соціальної, економічної, культурної реформ, проголошуючи ідею громадянського оновлення та національного пробудження Італії. Журнал не міг підіймати політичні проблеми, тому він опікувався питаннями літератури, економіки, права, науки, театру, мови, наполягаючи на ідеї змін і прогресу, підтримуючи реформи та інновації, захищаючи перехід

Італії від стану пригноблення до активних дій та лідерства. Приклади опублікованих статей є яскравим доказом цього. У публікації «Про поезію крізь часи націй» підіймається тема поезії як вираження духовної ідентичності націй та народу. У статті «Про витоки італійського культурного середовища» обговорюється неможливість залишатись «пов'язаними» з безплідним маньєризмом, заснованим на моделях минулого. У статті «Прогрес італійської промисловості» вказується шлях модернізації національної економіки. У статті «Міланський дім виправлення» підіймається тема тюремної реформи. Відомою стала стаття «Напівжартівливий лист Хризостома», написана Джованні Беркетом. У ній автор підтримував необхідність розробки нової італійської мови, середньої, практичної, сучасної, яка б об'єднала, з одного боку, «парижан», які були радикально налаштовані щодо розмовної мови та представляли вищі прошарки інтелектуалів, прихильників вишуканого стилю, заснованого на зразках французьких салонів, віддаленого від виражальних потреб реального життя, та, з іншого боку, «готтентотів», які були бідними та неосвіченими людьми, носіями грубої простацької мови. «Миротворець» був розрахований на буржуазію (здебільшого вищих прошарків), освічену, розвинену, прогресивну публіку, яка мала намір взяти на себе лідерство в країні, спрямований на національну перспективу та незалежне майбутнє країни.

Презентація першого номера відкривалась наріканням на те, що «розповсюдження здорової та соціальної філософії, наївних та благородних учень про прекрасне за допомогою газет, які виходять з невеликими інтервалами, – це сама по собі нелегка праця, яку недостатньо поцінують, аби приваблювати хороших письменників, які б вирішували усі труднощі» [1, с. 121]. «Миротворець» засуджував багато газет низької якості та відстоював думку про те, що досвід минулих років, подекуди трагічний, (французька революція та наполеонівські руйнування) сприяв формуванню нової аудиторії, яка не дотримувалась старих «вчень», не цікавилась дискусіями про граматику, а надавала перевагу новим ідеям та новаторським літературним творам, здатним нести виховну функцію через розважальний компонент.

Дотримуючись такого погляду, деякі письменники прийняли рішення запропонувати італійській публіці нову газету, в якій основним критерієм був би критерій «для всіх», «для потреб публіки». «Миротворець» цікавився новими сільськогосподарськими технологіями, винаходами нових машин, відкриттями хіміків чи мандрівників, особливостями розподілу праці, способами покращення фінансового благополуччя, а також традиціями різних країн чи соціального класу, мистецтвом. Журнал знайомив публіку із зарубіжною прозою, поезією, творами вітчизняних авторів, мистецькими надбаннями минулого й сучасності – загалом усім, що могло б привернути й збудити увагу, не втомлюючи публіку.

«Миротворець» повинен був стати проектом, покликаним сформувати культуру буржуазії, підтримати комплексне національне оновлення. Ця ідея не залишилась непоміченою з боку влади, яка намагалась тримати під постійним контролем укладачів видання. Вона їх залякувала, погрожувала за допомогою поліції, піддавала цензурі багато статей, наслідком чого відбувалися затримки або переривання виходу журналу. Врешті решт влада змусила журнал відмовитись від своїх ідей. «Миротворець» припинив виходити у жовтні 1819 року, протримавшись трохи більше року, налічуючи 119 номерів.

Якість статей «блакитного аркуша» була високо поцінована, він залишив яскравий слід у політично-культурній дискусії своєї епохи, але був здебільшого елітарним журналом. Кількість його передплатників не перевищувала 250 осіб (у порівнянні з «Італійською бібліотекою», наклад якої у перші роки існування був більшим за 1500 примірників, завдяки тому, що більше 1000 міст були змушені оформити підписку). Журналістський метод «Миротворця» був не інформативним та не комерційним, а розрахованим на формування ідей і поглядів. Стиль був поміркованим і доступним.

У 1824 році вільний простір, який залишив по собі «Миротворець» був частково заповнений «Універсальними анналами статистики, економіки, історії, подорожей і торгівлі», щомісячним виданням, яке виходило в Мілані. Його видавцем був Франческо Лампато. Щомісячник був присвячений «прогресу»

європейських та неєвропейських держав (помітне місце було відведене новинам з Британської імперії). Журналістські матеріали представляли собою зібрання статистичних даних та фактажу, не містили нових політично-культурних ідей та не живили жодних дискусій, на відміну від статей у «блакитному аркуші». Видання налічувало максимум біля 800 розповсюджених примірників.

Водночас з «Миротворцем» у січні 1821 року у Флоренції почав виходити інший культурницький щомісячник «Антологія: газета про науку, писемність та мистецтво». Журнал існував у більш ліберальній і толерантній атмосфері Великого герцогства Тосканського. Видання підтримував виходець із Женеви Жан П'єр В'йоссе, який у попередні роки заснував так званий, «літературно-науковий кабінет», гурток для інтелектуалів, який відвідували Ніколо Томмазо, Джіно Гаппоні, Джузеппе Мондані, друг Джакомо Леопарді П'єтро Джордані, Алессандро Мандзоні. «Антологія» стала центром, навколо якого збирались італійські інтелектуали, які поширювали ідеї прогресу та оновлення. З часом вони набули патріотично-національного характеру, хоча він був іще поміркованим. Серед співробітників редакції були Джузеппе Мадзіні та Карло Каттанео. У порівнянні з «Миротворцем» «Антологія» набула більш суворого та «технологічного» характеру. Літературні питання були практично відсутніми, статті зосереджувались на економіці, праві, історії та науці (статистика, географія), на технічному прогресі (наприклад, велика увага приділялась побудові доріг та залізничних шляхів). Саме технологічний прогрес повинен був стати для Італії ключем, за допомогою якого можна було відкрити новий соціальний та політичний час. Суворість спостерігалась у манері укладання матеріалів. Уважно слідкували за точністю даних та особливу увагу приділяли необхідності публікувати «корисні» тексти, які могли б охопити якомога ширшу публіку, а не матеріали, що провокували безплідні суперечки між письменниками. Тому «Антологія» була одним із перших прикладів італійського журналістського професіоналізму, не дивлячись на те, що видання вміщувало статті, що стосувались здебільшого культурно-наукової сфери, а не хронік подій. Журнал поширювався і за межами Тоскани.

Його передплатниками стали більше 700 осіб. Але журнал не протримався довго. Натяки на національне пробудження, які в ньому звучали, та загальний тон, який щоразу ставав все більше «національним», привернули увагу влади до видання, а також спричинили напади з боку консервативно налаштованих журналів. В результаті журнал закрили у 1833 році.

У цей період світ побачило ще одне видання, яке рухалось зовсім у іншому напрямку. Ним керувала відома особа, яку по праву вважають видатним італійським журналістом XIX століття, – Джузеппе Мадзіні.

«Молода Італія» розпочала діяльність у 1832 році як офіційний орган однойменного політичного руху, заснованого за рік до того. Її вважали незаконним виданням, опозиційним владі, яке друкували в Марсільї та завозили до Італії з величезними труднощами та ризиками. Були надруковані лише 6 номерів, але вони мали велике значення. Вже впродовж деякого часу існували заборонені видання, які належали таємним товариствам, зокрема руху карбонаріїв. Мова йшла про аркуші пропагандистського характеру обмеженого поширення. Винятком була «Лебедина Газета», оскільки являла собою науково-літературне видання, яке друкували студенти-карбонарії у Тоскані. Його заборонили після виходу двох номерів у 1819 році. Джузеппе Мадзіні підтримував залучення народних мас до боротьби за об'єднання та незалежність Італії. Його газета була спрямована до якомога ширшої публіки.

Обізнаність Дж. Мадзіні щодо ситуації в Європі зумовила його впевненість у важливості преси для формування суспільної думки та створення соціальних і політичних рухів: «преса є настільки важливою для інтелекту, як пара для промисловості» [2, с. 32]. Сприймаючи газети як інструмент для освіти та пропаганди, він вбачав журналістику подібною до священницької або апостольської діяльності. Така концепція була частиною загального сприйняття журналістики в Європі та США як сфери «ідей», політичної, активної, поборницької сили, яка повинна мати педагогічний та виховний компонент і акцентувати на певній потрібній думці. Таким чином, інформативний аспект майже зовсім маргіналізувався. «Молода Італія», по суті, не містила новин,

замість них були пропозиції, проекти, вмовляння, рекомендації, заклики тощо. І навіть якщо Дж. Мадзіні розумів необхідність уникати «високої», «інтелектуальної» мови, він радив співробітникам писати «коротші статті» та вживати «чіткий лаконічний, справжній журналістський стиль. Проте його власний стиль видавався його колегам високим і сповненим риторики.

За допомогою «Молодої Італії» Дж. Мадзіні звертався здебільшого до буржуазії, студентів, інтелектуалів, освічених людей. Масштаб розповсюдження видання залишився вузьким через його нелегальність. У першому числі Дж. Мадзіні проголосив намір започаткувати народну газету для робочого класу. Внаслідок чого народилась «Народна освіта», надрукована у 1833 році в тій же друкарні, що й «Молода Італія». Вийшли усього лише три номери цього видання. Матеріали були укладені у формі питань та відповідей з простим змістом, який був би зрозумілим для патріотично налаштованої людини з невисоким рівнем освіти. Пізніше Дж. Мадзіні розповсюдив «Народний Апостол», який був розрахований виключно на робітників та невеликих фермерів. Усього в період з 1840 по 1843 роки вишли 12 номерів. Так звані «народні» видання Дж. Мадзіні яскраво вирізнялись завдяки відсутності в них патерналістського тону та намагання показати у зрозумілій спосіб переваги об'єднання та незалежності країни. Дж. Мадзіні відхиляв соціалістичні ідеї та підкреслював позитивні наслідки економічного та соціального прогресу, який можна отримати від політичної революції, про яку він мріяв, асоціюючи повалення деспотичних режимів з повним покращенням умов, у яких жив народ, з поширенням освіти, дотриманням законів, розвитком сільського господарства, промисловості та торгівлі.

«Народний апостол» вийшов накладом близько 2000 примірників. Майже така ж кількість примірників була надрукована й для «Молодої Італії». Наступне періодичне видання Дж. Мадзіні «Народна Італія» нараховувало 3000 копій. Ці цифри невеликі й дуже обмежені в порівнянні з накладом газет в інших європейських країнах. Але для Італії вони були важливими та суттєво перевищували кількість примірників культурних елітарних видань. Дж. Мадзіні

віддав багато сил журналістиці. За життя він започаткував 21 різноманітний журнал, хоча їхні видання були недовготривалими за часом існування. Його постать була символічною для демонстрації протиріч, що існували в періодичній італійській журналістиці. З одного боку, було помітним велике значення преси для тогочасної епохи, її здатність «надати форму» культурним і політичним рухам, які були слабкими та нерозвиненими у суспільстві і такими б і залишались; були наявними намагання створити зрозумілу масову журналістику, відсутність якої була ключовою перешкодою на шляху національного розвитку. Газети Дж. Мадзіні були зразком того, що преса повинна підтримувати та формувати саме процес об'єднання країни, незважаючи на багато труднощів. З іншого боку – бідність італійської аудиторії, соціальна, економічна, культурна й мовна неоднорідність Італії, антиліберальна політична картина і навіть переважання у самого Дж. Мадзіні способу мислення політика-агітатора, більше поета ніж журналіста, спонукали до того, що було дуже важко перебороти сильний педагогічний, риторичний тон у публікаціях.

Головним видом текстів журналістського стилю Дж. Мадзіні були листи, в яких він звертався до того чи іншого можновладця, до молоді, до народу. Але преса Дж. Мадзіні мала важливе значення для глибинних процесів, які народжувались, для політичного змісту та відкритості більш широкій аудиторії. Видання Дж. Мадзіні вирізнялись з-поміж інших газет, але вони залишались далекими від європейських моделей.

За зразком журналу «Миротворець» було створене інше важливе видання «Політехнік», яке виходило з 1839 по 1844 рік під керівництвом Карло Каттанео. Він був блискучим інтелектуалом, ґрунтовним, проєвропейським, який мав великий соціальний і політичний вплив. К. Каттанео вважав себе журналістом, який звертав увагу на нові та актуальні факти, але насправді він був гектографом, який публікував багато творів на різні теми: від сільського господарства до теорії політики (він був одним із перших теоретиків італійського федералізму), і сприймав свою газету як «місячний перелік

корисних вчень для добробуту та суспільної культури» [3, с. 9]. У статтях, більшість з яких була написана ним самим, висвітлювались технологічні, економічні, юридичні та адміністративні нововведення. Перше число відкривалося статтею під назвою «Про різні способи освітлення та головним чином про новий гідро-бітумінозний метод», в якій майже метафорично мова йшла про технології нічного освітлення вулиць та площ. «Мистецтво освітлення – одне з найперших та найнеобхідніших для суспільної культури», оскільки воно подовжувало години, в які можна здійснювати економічну та іншу суспільну діяльність. Серед питань, які підіймалися виданням, були інновації в сільському господарстві, приклади будування нових мостів та залізничних шляхів, різного роду експерименти. К. Каттанео стверджував, що саме прогрес є ключем для активізації італійського суспільного та політичного відродження. Як і «Миротворець», «Політехнік» не мав широкого розповсюдження, а кількість примірників була не більше 700. Через це видання довго не протрималось, але було важливим журналом, за допомогою якого до італійського суспільства приходили нові знання, пов'язані з розвитком промислової революції.

Той факт, що найбільш важливі взірці італійської журналістики першої половини XIX століття були спеціалізованими виданнями (культурницькими, науково-літературними) та водночас забороненими, доводить, як сильно Італія відставала у порівнянні з північноєвропейськими країнами. Ситуація з «інформаційними» аркушами була дуже складною, оскільки повсюдно періодична преса зазнавала утисків та цензури. У Мілані продовжувала виходити «Міланська газета», напівофіційний орган габсбурзької влади, який повідомляв про урядові новини та виживав завдяки обов'язковим передплатникам із місцевих структур, мерій та державних організацій. Газетою керував у перший період Реставрації сам Франческ Пецці, який перед тим очолював пронаполеонівський «Міланський кур'єр» та був прикладом прагматичного і доброго журналіста для всіх часів. У Турині друкувалась «П'ємонтська газета», що знаходилась на службі монархії та релігії, у Римі –

«Римський щоденник», офіційний друкований орган Святого Престолу. Публікації були схожі на статті у попередніх привілейованих газетах, де новини про заходи та декрети переплітались із новинами про трактати та битви, а також про вільний час, свята та церемонії, які відбувались у палацах знаті. «Голос правди – Газета центральної Італії», наприклад, 5 липня 1831 року першою новиною опублікувала інформацію, що надійшла з Модени: «Його королівська високість, ерцгерцог Франческо IV, побачивши необхідність зосередити в одному місці усі справи, що стосуються громадської безпеки та спокою держави, своїм поважним підписом від 28 червня створив Міністерство Доброго Уряду або загальну поліцію та призначив міністром його високоповажність губернатора Модени пана маркіза Луїджи Коккапазі» [1, с. 115].

Панорама культурницької, літературної та наукової журналістики була ширшою. Статті зосереджувались на ідейних дискусіях, які ставали більш менш приховано політичними. У перші десятиліття XIX століття видання розвивали та просували (наскільки це дозволяла цензура) різні ідеологічно-культурницькі орієнтації італійського Рісорджіменто. Італійське політичне й культурне життя рухалось за кількома напрямками. Один із них був побудований на консервативних та реакційних журналах, які захищали союз між престолом та вівтарем і сперечались із кожною ідеєю оновлення. Усередині іншого напрямку, «патріотичного», який прагнув об'єднання та незалежності нації, знаходилась велика ліберальна течія, яка існувала на позиціях крайньої поміркованості, що висвітлювалась на сторінках п'ємонтських газет за підтримки рішучого прогресизму К. Каттанео.

Загалом, особливо після рухів 1830–1831 років, періодичні видання патріотичного спрямування посилили свої позиції, а ліберальні ідеї почали розповсюджуватись із більшою силою. Не дивлячись на слабкість і елітарність, преса початку періоду Рісорджіменто мала важливе значення для процесу трансформації ідеї про вільну та єдину Італію, побудовану на принципах французької революції, на реальному політичному проекті, який повинен був

водночас подолати деспотизм та політичну роздробленість і сприяти економічному прогресу країни. Саме у цьому сенсі «Миротворець», «Антологія», «Молода Італія», «Політехнік» та десятки інших видань були дуже важливими.

У 30-ті роки у журналістській сфері почали з'являтися елементи новизни та сучасності. Один з них полягав у існуванні нових видань, присвячених «корисним знанням», що в ті часи були справжньою модою. Вони походили від науково-літературних видань, але схилились до викладу інформації у більш короткій та прийнятній версії та, насамперед, зосереджувались на практичному застосуванні знань, підкреслюючи народження нової аудиторії, буржуазії та дрібної буржуазії, яка не дуже хотіла ставати «ерудованою», а радше – «вихованою, освіченою» та «досвідченою». Прикладом такого видання була «Італійська бджола корисних знань», яка мала певний успіх у 30-х роках, наклад якої перевищив 2000 проданих примірників.

Частково перетинались з ним так звані газети «дозвілля» з назвами «Метелик» або «Базар», які пропонували новини від світу науки до технологій, від театру до моди та музики, але завжди йшлося про приємне, пропонуючи говорити про «нові речі», у такий собі, домашній спосіб, який пропонували європейські ентузіасти заради прогресу.

У такому контексті розвивалась «народна» преса, яка зверталась до народу, а саме – до робітників, ремісників, малих торговців, особливо міських. У цьому напрямку лідерство завоював Турин, де працював видавець-друкар, який дотримувався ліберальних ідей, Джузеппе Помба. У 1929 році Дж. Помба був першим, хто запровадив у Італії нові парові машини для друку, завдяки яким вийходили серії «Народної бібліотеки», а потім – різні журнали, серед яких «Універсальний театр», «Енциклопедичне та сценографічне зібрання», «Магазин корисних знань», «Італійська антологія», «Ілюстрований світ». Деякі журнали звертались до публіки середнього та вищого прошарків, інші, такі як «Універсальний театр», були ілюстрованими виданнями, що мали «народну» мету та наклад, що для Італії тих часів був дуже високим: 9000–10000 копій для

найбільш вдалих та успішних номерів. Ці видання були першим прикладом італійської «масової» преси, яка активно розвивалась на решті території Європи.

Напрямок народної преси в італійській журналістиці розповсюдився в 30-х та 40-х роках на інші регіони Італії. Він об'єднував вчення про корисні знання (наприклад, ілюстрації нових сільськогосподарських технік та методів ведення господарства) та «моральну й громадянську» освіту народу, яку вважали також необхідною умовою італійського національного пробудження. Журнали, альманахи та брошури створювались також з метою розповсюдження базових знань у галузі наук, гігієни, медицини, моральності, щоб уміти протистояти марновірству, але не ставити під сумнів поділ на класи. Серед найважливіших таких видань побутували «Народні читання», засновані в Турині у 1837 році Лоренцо Валеріо. Видання мало сильний патерналістський тон, закликало простих людей до боротьби проти бідності задля того, щоб активніше виступати проти своїх господарів. Тому діяльність журналу була припинена рішенням Савойї у 1841 році. Проте видання знов відродилось через рік з більш невинною назвою «Родинні читання», але все одно його остаточно закрили в 1847 році. Деякі журнали, призначені для народного читання, насправді були стереотипними зразками, які зображали однобічне бачення умов існування нижчих прошарків, підвищували цінності традицій та спокою, що були пов'язані з соціальним розшаруванням населення.

Італію не оминули хвилі революцій у Європі 1848 року, і хоча так звана «перша війна за незалежність», що розпочалась з П'ємонту проти австрійців, закінчилась поразкою для Савойї, вона ознаменувала початок шляху, який у 1860 – 1861 роках приведе країну до об'єднання та незалежності. Тиск ліберальних і демократичних груп, налаштованих на просування реформ, призвів до важливих досягнень у сфері журналістики в 1847 році. У цьому ж році Папа Пій IX, Папа-«ліберал», видав наказ, що стосувався послаблення цензури в пресі, довірившись порадам науковців та фахівців, а не церковників. Але найбільш вагомим підсумком став дозвіл ставити питання політики за

винятком тих, що могли б бути небажаними для церкви, судів та іноземних держав. Через кілька місяців також Велике герцогство Тосканське також затвердило схожі норми. Вони не скасовували режим привілеїв та цезури, але їх зустріли як початок нової епохи.

Більш радикальні кроки були зроблені наступного року. Одночасно зі спалахом європейських революцій на Сицилії та в Неаполітанському королівстві були запроваджені нові ліберальні конституції. Серед них був Альбертинський статут, затверджений Карлом Альбертом у березні 1848 року. Цей документ був особливо важливим, тому що з проголошенням Італійського королівства розповсюджувався на всю націю та залишався майже всеіталійською Конституцією до прийняття нової в 1948 році.

Альбертинський статут затвердив остаточно та на постійній основі принцип свободи преси та ознаменував прихід четвертої влади в Італії. Стаття 28 закріплювала, що «преса є вільною»; видавати газету більше не було привілеєм, наданим монархом, а правом громадянина.

Свобода преси супроводжувалась нормами, які були зібрані в Едикті щодо преси, опублікованому згодом, у березні 1848 року. У преамбулі стверджувалось, що свобода преси була ознакою не абсолютистської держави. Вона визначалась «необхідною гарантією усіх установ, запроваджених урядом» [1, с. 121].

Едикт встановлював, що кожний громадянин старшого віку, який користувався громадянськими правами, мав право вільно висловлювати думки в пресі та видавати газети. Також зазначались обмеження свободи преси, серед яких були такі умови: свобода преси обмежувалась, якщо видання допускало:

- образу католицької релігії (Статут проголошував католицизм державною релігією);
- образу інших визнаних релігійних культів;
- образу короля та королівської родини;
- образу парламенту (він також запроваджувався статутом);
- образу голів іноземних держав;

- напади на родинний порядок;
- наклеп;
- розпалювання ворожнечі між різними «суспільними класами»;
- виступ проти недоторканості приватної власності.

Едикт запроваджував низку правил та процедур, за французьким зразком:

- видавець повинен на кожному числі публікувати дату та адресу типографії (це дозволяло швидко призупинити друк у випадку необхідності; зазначалось, що провадження типографічної діяльності має бути авторизованим, і це могло ставати непрямою перешкодою);

- запроваджувалась посада «керуючого справами», відповідальної особи за можливі порушення (це міг бути не журналіст, залучений до випуску газети). Він підписував одну копію кожного номера газети, який потім демонстрували владі. Його могли покарати та посадити до в'язниці.

Статут та Едикт про пресу означали настання в Італії ліберальної юридичної політики. Свобода преси прописувалась у Конституції – це мало важливе значення, оскільки обмежувала абсолютну владу, запроваджувала парламент, дозволяла участь громадян у політичному житті, для яких преса була джерелом отримання знань та ведення дискусій.

Проте, з іншого боку, до свободи преси застосовувались суворі обмеження. Звичайно, це відбувалось через вплив релігії та католицької моралі, а також бажання передбачити та протистояти поширенню бунтарської преси (особливо соціалістичної), яка могла б налаштували народні маси проти встановленого порядку. Якщо пряма цензура була скасована, то завдяки технічно-процедурним моментам залишалась можливою «репресивна» цензура.

Нові норми й правила та загальна атмосфера упродовж 1847–1848 років (європейські революції та Перша війна за незалежність Італії), спричинили появу новизни в італійській журналістиці.

У грудні 1847 року в Турині було створене видання «Рісорджіменто», що у січні 1848 року перетворилось на щоденну газету, яку поширювали Чезаре Бальбо та Каміло Бенсо Кавур. Вона була друкованим органом поміркованих

лібералів та боролась за конституційну монархію, за Статут і свободу преси. Кількість її передплатників була низькою та становила близько 1500 осіб.

Револьюційні настрої охопили також інші італійські регіони. У Мілані повстання П'яти днів сприяло тимчасовому вигнанню австрійців; у Венеції патріоти на чолі з Даніелем Манінім виступили проти режиму Габсбургів. Повсюдно відбувалися хвилювання, формувались конституційні режими, які тривали по декілька місяців. Цей період ознаменувався розквітом револьюційних листівок, які поділялись за двома напрямками італійського Рісорджіменто: помірковано ліберальним, який прагнув анексії італійських територій до Сардинського королівства; та демократично-республіканським, мадзінівським, який прагнув розгорнути народну війну проти іноземців. Серед газет ліберального спрямування в Мілані виходили «Майбутнє Італії» («Avvenire d'Italia») та «22 березня» («Il 22 Marzo»). Друге число цього видання відкривалося вибаченням перед читачами за день запізнення через «повільність друкаря та його відсутність або втому через боротьбу». Третину першої сторінки посідали «Офіційні документи» тимчасового уряду повстанців. Серед «демократичних» видань у Мілані виходив «Голос народу» («La Voce del Popolo»), «Республіканець» («Repubblicano») та мадзінівська «Народна Італія» («Italia del Popolo»), яку також вирізняло графічно-журналістське оформлення.

Зустрічались і консервативні видання, навіть реакційні, особливо у Церковній державі та Неаполітанському королівстві (серед них «Стяг» («Il Labaro»), «Квіринал» («Il Quirinale»), «Порядок» («L'Ordine») тощо). Були також видання, які звертались до робітників та народних кіл з популістськими та часто соціалістичними закликами, як «Робітник» («L'Operaio»), «Читанка для ремісника» («La lettura dell'Artigiano»).

Багато з цих видань були щоденними. Ці факти свідчать про високі очікування аудиторії на політичну та вільну пресу та технічні можливості друкарського прогресу, який дозволяв друкувати швидкими темпами.

Назви, наприклад, «Національне об'єднання» («L'Unione Nazionale»), «Італійське знамено» («Il Vessilo italiano»), «Італійська свобода» («La Libertà

Italiana»), «Батьківщина» («Patria»), «Незламний» («L'inflessibile»), «Трибуна плебсу» («Il Tribuno della Plebe»), «Безстрашний» («L'impravido»), свідчили, що мова йшла про агітаційні листівки, пов'язані з політичними та військовими віяннями епохи, а також з місцевими активістами, а не про справжні журналістські газети. Це була пропагандистська, демагогічна, сатирична журналістика. Серія публікацій, наприклад, «Стентерелло», «Казандріно», «Дон Пірлоне», спрямовувала політику у гумористичний та глузливий бік, використовуючи народних персонажів комедії дель арте. На увагу заслуговує «Ліхтар» («Il Lampione»), невелика щоденна гумористична газета, яку видавав Карло Лоренціні, відомий як Коллоді, майбутній автор «Піноккіо».

Жорстокі хвилювання 1848–1849 років завершилися поразкою патріотів, але зробили свій внесок у становлення національної свідомості. Особливо у П'ємонті, Ломбардо-Венеціанському королівстві та інших регіонах Центральної Півночі «десятиліття підготовки» привело до об'єднання Італії та значного економічного, соціального та частково культурного й видавничого розвитку. Особливим прикладом було Сардинське королівство, де вижив Альбертинський статут та свобода преси. Саме в Турині з'явилося найвизначніше видання епохи «Народна газета» («La Gazzetta del Popolo»), яким керував Феліче Говеан, та яке заснував один із лідерів соціального реформізму П'ємонту Джован Баттіста Боттеро в 1848 році. Ця щоденна газета проіснувала серед інших подібних до 1985 року. «Народна газета» була першою спробою видавати «народну» італійську пресу з використанням досвіду американської penny press та традицій масової французької журналістики. Вона мала низьку ціну (5 центів), скорочений формат, містила багато новин у стислій формі, характеризувалась повнотою викладу, своєчасністю, конкретністю, простою та доступною для широкої публіки мовою. Політично газета дотримувалась ліберально-демократичної лінії, підтримувала реформізм Б. Кавура, була прогресивною та антицерковною, вона користувалась успіхом: через кілька років наклад досяг 10000 примірників та

видання широко поширювалося по всій Італії (наклад інших головних газет країни не перевищував 2000 примірників).

Журналістика у П'ємонті була жвавою та цікавою також тому, що в Сардинському королівстві продовжував існувати парламент та точилась жвава політична дискусія (оскільки право голосу було дуже звужене). Поряд з «Народною газетою» реєструвались і інші газети та журнали (117 у 1858 році). Деякі видання дотримувались політичної лінії. Наприклад, «Закон» («La legge») була проурядовою, «Савойський хрест» («La Croce di Savoia») підтримувала У. Раттацці, «Конкордія» («La Concordia») стояла на демократичних засадах. Республіканська мадзінівська течія була сильною особливо у Генуї, де також виходила «Народна Італія» («L'Italia del Popolo»), якою опікувався сам Дж. Мадзіні. Її вороже сприймала влада та особисто Б. Кавур створював перепони, організовував обшуки та врешті змусив припинити друк.

У цій атмосфері народилося перше італійське інформаційне агентство «Стефані» («Stefani»), засноване в Турині у 1853 році. Технічно це агентство було незалежним, але фактично з'явилося за ініціативи Б. Кавура та підтримувало тісний зв'язок з урядом. Воно було утворене за європейськими зразками та було прикладом зрілого формування та поширення новин в Італії, але відрізнялась від Рейтерс та Ассошиейтед Пресс, які з'явилися як повністю приватні агентства, що посилювало їхню автономію та неупередженість і успіх.

Після 1848–1849 років решта території Італії переживала часи репресій. Майже повсюдно були знищені конституції, а з ними – свобода преси. У Бурбонському королівстві, у Церковній державі, у Ломбардо-Венеціанському королівстві влада перешкоджала проявам будь-якої критики та непокори. У цьому контексті великого значення набували культурницькі та гумористичні видання, які в непрямому сенсі висвітлювали заборонені ідеї. Важливою газетою була «Сутінки» («Il Crepuscolo»), яку публікував у Мілані Карло Тенка. Це було літературне та культурницьке періодичне видання, що існувало у період між 1850 та 1859 роками. Це був орган ломбардських патріотів. З його допомогою ліберальні інтелектуали об'єдналися навколо Тенки, прагнучи

запропонувати «національну освіту» у контексті політичного розхитування, яке рано чи пізно відбудеться.

У Мілані виходили гумористичні видання «Кам'яна людина» («L'Uomo di Pietra»), яким керував Клетто Аррігі та «Спонування» («Il Pungolo») Леона Фортіса. Зброєю цих газет була іронія та алюзія, які перетворювались на гру з читачами.

Багато інших журналів мали патріотичне спрямування, поширювали теми незалежності та об'єднання Італії разом з ідеями прогресу, економічного та соціального розвитку. Багато видань несли консервативні та реакційні ідеї. Серед них на першому місці була католицька преса, що видавалась у Римі та інших містах. Прикладом був щомісячник «Католицька культура» («Civiltà Cattolica»), друкований орган потужного Ордену Єзуїтів, заснованого в Неаполі, але який був поширений по всій Італії. Це був антиліберальний бастион, готовий виступити проти небезпеки повстання, аморальності, будь-яких інновацій та проти свободи преси. Консервативні дії Ватикану в італійській історії важко недооцінити. Церква продовжувала здійснювати контроль за пресою через цензуру.

За підрахунками, у 1858 році в Італії виходило майже 300 видань, які поширювались у різних регіонах, більше 117 – у савойському королівстві, 68 – у Ломбардо-Венеціанському, 27 – у Тоскані, 16 – у Римі, 50 – на Півдні Італії. Деякі були щоденними, решта – щотижневими та щомісячними виданнями. Багато були офіційними або напівофіційними виданнями. Існували культурно-літературні видання, сатиричні та гумористичні газети, релігійні журнали, технічні, народні видання (тривало видання альманахів патріотичного спрямування).

За винятком П'ємонту, де журналістська дискусія була відносно вільною, на решті території країни не було політичної преси; але велика кількість газет намагалась вижити завдяки непрямим методам ведення дискусії. Ситуація залишалась відсталою порівняно з іншими західними країнами не тільки кількісно, але й якісно. У газетах писали майже завжди інтелектуали,

представники політичних, культурних, релігійних і педагогічних кіл. Газети часто зникали, відроджувались за рахунок приватного або державного капіталу, мали обмежене розповсюдження та існували недовго. Проте журналістика була визнана важливим аспектом сучасного життя. Окрім політичної та полемічної журналістики була також педагогічною та пропагандистською. Проте, без сумніву, італійські газети і журнали XIX століття відіграли важливу роль у процесі об'єднання країни.

Список використаної літератури:

1. Bergamini O. La democrazia della stampa-Storia del giornalismo / O. Bergamini. – Roma – Bari: Editori Laterza, 2013. – 506 p.
2. Bertoni Jovine D. I periodici popolari del Risorgimento / D. Bertoni Jovine. – Milano: Fertinelli, 1959. – 98 p.
3. Cherubini D. Il risorgimento italiano e la nascita di una opinione pubblica nazionale / D. Cherubini // *Identità italiana e civiltà globale all'inizio del ventesimo secolo.* – 2012. – Vol. 2. – P. 7-21.
4. Tenca C. *Giornalismo e letteratura dell'Ottocento* / C. Tenca; a cura di Gianni Scalia: – Bologna: Cappelli, 1999. – 112 p.